

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 351.745.7:343.326

Д.Й. Никифорчук,
доктор юридичних наук, професор

О. Ю. Заблоцька,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник

ВЗАЄМОДІЯ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ З ОРГАНАМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ СЛУЖБОВИМИ ОСОБАМИ, ЯКІ ОБІЙМАЮТЬ ВІДПОВІДАЛЬНІ ПОСАДИ

У статті здійснено аналіз взаємодії між органами досудового розслідування та оперативними підрозділами щодо проведення негласних слідчих (розшукових) та слідчих (розшукових) дій при здійсненні кримінального провадження щодо одержання неправомірної вигоди службовими особами, які займають відповідальне становище.

Ключові слова: досудове розслідування, взаємодія, оперативні підрозділи, корумповані чиновники, неправомірна вигода.

В статье осуществлен анализ взаимодействия между органами досудебного расследования и оперативными подразделениями относительно проведения негласных следственных (розыскных) и следственных (розыскных) действий при осуществлении уголовного судопроизводства в отношении получения неправомерной выгоды служебными лицами, которые занимают ответственное положение.

Ключевые слова: досудебное расследование, взаимодействие, оперативные подразделения, коррумпированные чиновники, неправомерная выгода.

Paper presents an analysis of the interaction between the pre-trial investigation and operational subsections for investigative (detective) and search activities in the criminal proceedings for the illegal profits of the official persons, who are in charge.

Keywords: pre-trial investigation, collaboration, operational topics, corrupt officials, illegal profits.

В умовах сьогоденної латентності фактів одержання неправомірної вигоди службовими особами, які займають відповідальне становище, виникають складнощі у кваліфікації дій осіб, які наділені ознаками спеціального суб'єкта вчинення зазначеного злочину. Особливо актуальними стають проблеми належної організації взаємодії між органами досудового розслідування та оперативними підрозділами щодо проведення негласних слідчих (розшукових) та слідчих (розшукових) дій при здійсненні кримінального провадження, оскільки від упорядкування узгодженості спільних дій залежить викриття корумпованого чиновника та затримання його на "гарячому".

У юридичній літературі та нормативних актах МВС України справедливо зазначається, що в сучасних умовах спостерігається споріднення корумпованих посадових осіб з організованими групами і злочинними організаціями, зростає їх “тіньова” участь в економічних та приватизаційних процесах. Найнебезпечніші злочинні угруповання стають майже не досяжними для притягнення їх учасників до кримінальної відповідальності внаслідок щільних корумпованих зв'язків з представниками судових, правоохоронних органів, апарату державної влади та управління [1, с. 140].

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває введення до системи досудового розслідування негласних слідчих (розшукових) дій, проведення яких забезпечуватиме виявлення та документування найбільш складних та латентних злочинів, розслідування яких традиційними засобами кримінально-процесуального провадження, що застосовувалося в Україні до набрання чинності КПК України, надзвичайно складно або просто неможливо [2, с. 108].

Не приділяється належної уваги й наданню письмових доручень про проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Зазначені недоліки суттєво впливають на ефективність роботи зі встановлення осіб, які підозрюються у вчиненні кримінальних правопорушень насамперед тяжких та особливо тяжких [3].

Отже, проблема пошуку шляхів ефективної (результативної) взаємодії між органами досудового розслідування та оперативними підрозділами в ході проведення негласних слідчих (розшукових) дій при здійсненні кримінального провадження є дуже важливою, гострою та має практичний і соціально корисний характер.

У науковій літературі неодноразово досліджувалися різні проблеми досудового розслідування, у тому числі й питання правовідносин слідчого з оперативним працівником під час розкриття та розслідування злочинів, що відображено у відповідних наукових розробках В.І. Василичука, В.В. Василевича, В.М. Гринчака, О.І. Козаченка, В.В. Коряка, О.В. Копана, Д.Й. Никифорчука, С.І. Николаюка, В.Л. Ортинського, А.С. Омеляненка, М.А. Погорецького, А.В. Портнова, В.Д. Пчолкіна, В.Л. Регульського, Є.Д. Скулиша, О.Ю. Татарова, В.В. Топчія, Л.Д. Удалової, В. І. Фаринника, Р. М. Шехавцова, М. Є. Шумила, О.М. Юрченка та інших. Незважаючи на той факт, що зазначене питання було предметом дискусій та досліджень провідних теоретиків і практиків, однак особливості взаємодії між органами досудового розслідування та оперативними підрозділами в ході проведення негласних слідчих (розшукових) дій та слідчих (розшукових) дій при здійсненні кримінального провадження щодо одержання неправомірної вигоди службовими особами, які займають відповідальне становище, залишаються не дослідженими в повному обсязі.

У юридичній та спеціальній літературі щодо поняття взаємодії між органами досудового розслідування та оперативними підрозділами при здійсненні кримінального провадження були висловлені різні думки. Однак, не вдаючись до їх докладного аналізу, вважаємо, що найбільш повне визначення такої взаємодії надав В.В.Топчій, врахування якого надасть нам можливість всебічно висвітлити поставлені мету та завдання нашого дослідження. Під взаємодією слідчого й оперативного підрозділу під час розслідувань кримінального провадження він пропонує розуміти основу на законах і відомчих нормативних актах їх спільну узгоджену діяльність (за цілями, характером, місцем і часом), яка спрямована на вирішення завдань кримінального судочинства, при керівній та організуючій ролі слідчого й чіткому розмежуванні компетенції [4].

На нашу думку, взаємодія повинна мати теоретичні та правові підстави. Так, теоретичними підставами взаємодії є положення, які пояснюють її суть і значення, їх усвідомлення слідчими й оперативними працівниками роблять взаємодію більш осмисленою та цілеспрямованою, сприяючи таким чином її законності й ефективності, що дає змогу відповісти на питання: з якою метою здійснюється взаємодія? Чому вона можлива? Чим викликана її необхідність? Підставами такої взаємодії є: а) спільність мети і завдань оперативних працівників та слідчого – лише об'єднуючи свої зусилля, органи досудового розслідування і оперативних підрозділів зможуть ефективно її вирішити; б) однакова юридична сила процесуальних актів оперативних підрозділів та слідчого – протоколи процесуальних дій, виконаних співробітниками оперативних підрозділів, мають таке ж доказове значення як і протоколи, складені слідчим; в) необхідність використання можливостей оперативного підрозділу і слідчого – слідчий вправі проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії відповідно до ст. 40 КПК України, оперативні підрозділи мають право здійснювати негласні слідчі (розшукові) дії у випадках, передбачених ст. 41 КПК України.

Правовими ж підставами взаємодії є приписи КПК України, законів України: “Про оперативно-розшукову діяльність” [5], “Про міліцію” [6], “Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю” [7] та підзаконних нормативних актів, у тому числі актів обмеженого використання різного ступеня конфіденційності.

Як будь-який інший вид діяльності, зміст взаємодії суб'єктів розслідування повинен мати зовнішнє вираження, іншими словами – форму. У юридичній літературі відносно форм взаємодії між органами досудового розслідування та оперативними підрозділами думки вчених різні. Однак більшість виділяє дві основні форми взаємодії: організаційна (не процесуальна) й процесуальна [8].

Одним із внутрішніх резервів удосконалення діяльності оперативних підрозділів щодо протидії неправомірній вигоді є підвищення ефективності діяльності створених слідчо-оперативних груп. Підвищення дієвості функціонування яких також вимагає вирішення організаційних питань. Серед них виокремлюють: чітке визначення підстав створення СОГ; планування спільних оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій; комплектування СОГ найбільш досвідченими працівниками.

При цьому важливо зауважити, що роль у процесі взаємодії органів досудового розслідування зі співробітниками оперативних підрозділів відіграє управлінський вплив начальника підрозділу органу внутрішніх справ та керівника органу досудового розслідування. Так, при формуванні слідчо-оперативних груп керівником підрозділу окрім кваліфікації працівників необхідно врахувати і психологічну сумісність суб'єктів, що плануються на включення в слідчо-оперативну групу. Врахування психологічних особливостей кожного з її учасників дозволить діяти на місці події та під час проведення досудового розслідування організовано та ефективно. Укомплектування слідчо-оперативних груп доцільно проводити за участю тих працівників, у результаті спільної діяльності яких раніше були позитивні результати.

У сучасних умовах розвитку організованих форм кримінальної корупції в органах державної влади правоохоронними органами для досягнення вагомих результатів необхідна більш ефективна робота з виявлення і усунення злочинних проявів, а це передбачає і більш високий рівень взаємодії органів досудового розслідування із працівниками оперативних підрозділів з метою швидкої та

ефективної протидії фактам одержання неправомірної вигоди службовими особами, які займають відповідальне становище [9].

При цьому важливо зауважити, що організаційна форма взаємодії слідчого й оперативного підрозділу є похідною від процесуальної і нерозривно пов'язана з нею, тому, розглядаючи питання процесуальної взаємодії, слід підкреслити, що в умовах реформування кримінального процесуального законодавства питанню процесуальної взаємодії нині приділяється дуже багато уваги з боку МВС. Однак термін “взаємодія” в чинному КПК України відсутній, у ч. 3 ст. 571 КПК України лише зазначається, що члени СОГ безпосередньо взаємодіють між собою, але він застосовується в інших нормативних актах. Так, наказом МВС України від 14.08.2012 № 700 “Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень” передбачено, що процесуальна взаємодія в органах внутрішніх справ спрямована на виконання завдань кримінального провадження, зокрема: попередження, виявлення і розслідування кримінальних правопорушень, притягнення до встановленої законодавством відповідальності осіб, що їх учинили, відшкодування завданої кримінальними правопорушеннями шкоди, відновлення порушених прав та інтересів громадян і юридичних осіб [10].

До процесуальних форм взаємодії слідчого й оперативних працівників відносяться: передача протоколу прокурору про проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 252 КПК України); доручення і вказівки слідчого щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 40, 246 КПК України); надання допомоги слідчому при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 40 КПК України).

Доручення як процесуальне рішення про взаємодію дається слідчим у тих випадках, коли він зробить висновок про необхідність дати завдання оперативним підрозділам щодо проведення слідчих (розшукових) дій чи негласних слідчих (розшукових) дій, спрямованих на пошук та фіксацію фактів одержання неправомірної вигоди службовими особами, які займають відповідальне становище. Слідчий, як правило, є ініціатором взаємодії: він визначає форму і доцільність її здійснення на кожному конкретному етапі розслідування, термін виконання доручень тощо.

Надання доручень оперативним підрозділам може бути обумовлене двома обставинами: необхідністю негайного (невідкладного) проведення негласних слідчих (розшукових) та слідчих (розшукових) дій, а також великим обсягом роботи, яку необхідно виконати [11, с. 137].

Доцільно зауважити, що статтю 7 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” передбачено, що оперативні підрозділи Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Управління державної охорони, Органів доходів і зборів, Державної пенітенціарної служби України, Міністерства оборони України проводять слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за дорученням слідчого, прокурора в порядку, передбаченому КПК України. Письмові доручення щодо проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, надані слідчим, прокурором у межах компетенції та в установленому порядку, є обов'язковими до виконання оперативним підрозділом.

Також слід зауважити, що нормами чинного КПК України не регламентовано, в якій саме формі слідчий має право надавати доручення оперативним підрозділам. Зокрема, у ч. 2 п. 3 ст. 40 КПК України визначено: слідчий уповно-

важений доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам.

У юридичній літературі висловлюються різні погляди щодо цього: одні фахівці вважають, що кожне доручення повинно надаватися в письмовій формі, інші допускають можливість як письмової, так і усної форми.

Однак, на нашу думку, з цього приводу доцільно погодитись з П. Каркачом, який зазначає, що письмова форма є єдиною можливою під час процесуальної взаємодії між слідчим та оперативними підрозділами. Оскільки невиконання цієї вимоги КПК України може мати негативні наслідки. Так, наприклад, отримані докази не можуть бути використані при прийнятті процесуальних рішень, оскільки відповідно до ст. 86 КПК України їх слід визнати недопустимими [12, с. 137].

У зв'язку з викладеним вважаємо за необхідне доповнити ч. 2 п. 3 ст. 40 КПК України такими словами “за письмовим дорученням слідчого” та викласти в такій редакції “доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам за письмовим дорученням слідчого”.

Окрім доручень на проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам, відповідно до ч. 2 п. 2 ст. 40 КПК України, слідчий вправі самостійно проводити слідчі розшукові та негласні слідчі (розшукові) дії.

На нашу думку, це нововведення в умовах реформування законодавства є позитивним моментом, оскільки розширення повноважень слідчих підрозділів щодо самостійного використання негласних методів отримання інформації про злочини і осіб, які їх вчинили, забезпечить виявлення та розкриття найбільш складних та латентних злочинів, зокрема, одержання неправомірної вигоди службовими особами, які займають відповідальне становище.

Враховуючи викладене, ми вважаємо, що ідея закріплення права слідчого щодо можливого самостійного проведення негласних слідчих (розшукових) дій є правильною. Слідчий, орієнтуючись в матеріалах досудового розслідування, які зібрав самостійно, чітко знає мету, яка буде досягатися в майбутньому проведенні ним негласних слідчих (розшукових) дій, а також те, які докази необхідно отримати за їх результатами. За таких умов швидше встановлюватиметься істина в кримінальному провадженні, а порушені права та свободи громадян України будуть відновлені значно раніше.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бандурка О.М. Оперативно-розшукова діяльність : підручн / О.М. Бандурка. – Х. : Вид-во Національного університету внутрішніх справ, 2002. – 336 с.
2. Скулиш Є.Д. Система негласних слідчих (розшукових) дій за Кримінальним процесуальним кодексом України / Є.Д. Скулиш // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2012. – № 618. – С. 108–114.
3. Про стан діяльності органів внутрішніх справ щодо реалізації положень Кримінального процесуального кодексу України, ефективність взаємодії органів досудового розслідування, оперативних підрозділів та інших служб ОВС при здійсненні кримінального провадження : Рішення колегії МВС від 12.04.2013 року № 9км/1, затв. наказом МВС від 23.04.2013 року № 396.
4. Виявлення, документування та розслідування злочинів, пов'язаних з наданням послуг грального бізнесу : метод. рек. / В.В. Топчій, А.В. Савченко, О.Ю. Татаров, В.В. Юсупов та ін. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2011. – 36 с.
5. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992. – № 22. – ст. 303.
6. Большая Советская Энциклопедия : в 30-х томах / гл. ред. А.М. Прохоров. – М. : Советская энциклопедия, 1972. – Т. 10. – 592 с.

7. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30.06.1993 № 3341-ХІІ // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1993. – № 35. – Ст. 358.

8. *Дубский А.Я.* Взаимодействие следователя с органом дознания / А.Я. Дубский. – К. : КВШ МВД СССР, 1970. – 134 с.

9. *Фаринник В.* Особливості процесуальної взаємодії органу досудового розслідування з іншими підрозділами МВС та громадськістю у кримінальному провадженні / В. Фаринник // Юридичний вісник України. – 2012. – № 44 (905). – С. 4.

10. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень : Затв. наказом МВС України від 14.08.2012 № 700.

11. *Баранов-Мохорт С.М.* Генеза дослідження адміністративно-правових засобів запобігання та протидії корупції в системі державної служби / С.М. Баранов-Мохорт // Науковий вісник НАВС. – 2012. – № 2 (81). – С. 151–160.

12. *Каракач П.* Деякі питання взаємодії органів досудового розслідування і оперативних підрозділів / П. Каракач // Вісник прокуратури. – 2013. – № 8(146). – С. 135–142.

Отримано 07.03.2014